

Memoria vie a unui muzeograf vâlcean¹

Constantin Mănescu

Părintele Gheorghe Petre Govora

Dumnezeu a înzestrat acest colț de Rai, numit România, cu toate darurile posibile: decor natural minunat, zăcămintele naturale de ape minerale și nămoluri terapeutice pentru vindecarea unor boli, oameni care cu inteligența și perseverența lor să pună în valoare și să facă cunoscute aceste daruri. Un punct geografic de pe harta țării, care concentrează în aria sa frumuseți și bogății naturale, precum și valori spirituale de interes național, se numește Govora. Situată la 18 km distanță de Râmnicu Vâlcea, pe drumul ce duce la Târgu Jiu, localitatea și-a luat numele de la râul Govora, care izvorăște de la poalele masivului Buila-Vânturarița. Acesta are afluenți scurți ce-și au obârșia în dealurile din jur, afluenți care devin torențiali în timpul ploilor, încercând albia cu numeroase aluviuni. Așa se explică, din punct de vedere etimologic, denumirea de Govora, deoarece în limba slavonă cuvântul „găvariti” înseamnă a vorbi, a spune², iar „govoru” înseamnă zgomot, izvor sau murmur de izvor, acest toponim evocând natura zgomotoasă a râului aflat în apropierea localității respective, după cum afirmă Iorgu Iordan³.

Dar toponimul Govora are valențe multiple. El denumește mai întâi satul Govora, pe teritoriul căruia săpăturile arheologice au dat la lumină dovezi de viețuire a omului din perioada neolitică⁴, deoarece ținutul a fost bogat în vânat, cu resurse naturale din abundență: lemn, piatră, pășuni îmbelșugate, apă, element vital în evoluția umană, și mai ales crusta de sare a Ocnelor Mari și izvoarele salifere de pe panta Teiușului și Valea Slătioarei.

Denumeste apoi mănăstirea Govora, aflată la 3 km de șoseaua națională, una din cele mai vechi mănăstiri din țară, cu un rol deosebit în cultura românească. Considerată de istoricul Constantin C. Giurescu ca o ctitorie a lui Mircea cel Bătrân⁵, satele Glodul și Hința fiind proprietatea ei „încă de la începutul țării noastre românești”, atestarea documentară a mănăstirii și a toponimului „Govora” are loc însă ceva mai târziu, în timpul domnitorului Vlad Călugăru, când egumenul Iosif Govoreanul

¹Lucrare susținută la Sesiunea Națională de Comunicări Științifice: „Rolul muzeelor memoriale în muzeografia românească”, ediția a V-a, care a avut loc la Muzeul memorial „Nicolae Iorga” din Vălenii de Munte, în perioada 05-07 iunie 2010

²Gherasim Cristea Gherasim Cristea, *Istoricul Sfintei Mănăstiri Govora*, Editura Sfintei Episcopii a Râmnicului, Râmnicu Vâlcea, 1995, p. 5

³Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Editura Academiei Române, București, 1963, p. 56

⁴Gheorghe Petre-Govora, *Dovezi de locuire neolitică în județul Vâlcea*, în „Revista Muzeelor”, nr. 2/1969, p. 157

⁵Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, Ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, Editura All Educational, București, 2007, p. 381

cumpără de la Palco, la 27 septembrie 1485, un loc de casă în orașul Râmnicu Vâlcea⁶. De subliniat faptul că la Govora se găsește, în pronaos, portretul autentic al Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul⁷, ocrotitorul Râmnicului, care a fost aici episcop, între 1705-1708, ajungând apoi mitropolit al Ungrovlahiei (1708-1716). Mănăstirea Govora avea să intre în istoria culturii noastre mai ales prin faptul că aici înțeleptul voievod Matei Basarab (1632-1654) avea să aducă, în 1636, o tiparniță cumpărată de la Petru Movilă, mitropolitul Kievului. De sub teacurile acesteia vor ieși mai multe cărți, sub conducerea lui Meletie Macedoneanul, tipograful și năstavnicul mănăstirii, dintre care menționăm doar „Pravila de la Govora” sau „Pravila cea mică”, tipărită la 1640. I s-a zis așa fiindcă avea un format mic, „de buzunar”, fiind prima colecție tipărită „de legi civile și bisericești a statului feudal român și a Bisericii Ortodoxe Române”⁸. Ea este și va rămâne simbolul unității naționale a neamului românesc, legislația prevăzută de Pravila de la Govora fiind întregită de Matei Basarab în anul 1652, când va tipări tot în limba română, la Târgoviște, „Îndreptarea Legii” sau Pravila Mare⁹.

Denumirea de Govora o întâlnim apoi extinsă și asupra stațiunii balneoclimaterice situate la 3 km de șoseaua națională, spre vest, în depresiunea subcarpatică cu același nume, la 360-380 m. altitudine, pe malurile pârâului Hința. Se poate spune că prima mențiune documentară referitoare la teritoriul actual al stațiunii Băile Govora datează de la 4 februarie 1488, când domnitorul Vlad Călugărul (apr. 1482 – sept. 1495) emite un act de danie, prin care întărește Mănăstirii Govora „ocina numită Hința cu tot hotarul”¹⁰. Tot vechile hrisoave aduc și prima mențiune despre izvoarele minerale de aici, căci la 21 septembrie 1498 hotarele ocinei Hința, întărită lăcașului monahal de către voievodul Radu cel Mare, fiul lui Vlad Călugărul (1495-1508), sunt fixate și la „Vârful care fierbe”¹¹. Punctul nu este altul decât puțul din locul numit „Fierbea”, din Gătejești, sat component al stațiunii, care fierbe până astăzi și lângă care s-a instalat o sondă care duce iodul peste deal în stațiune. Aceste „guri” fierbeau și pe valea Hinței, cam prin spatele hotelului Parc, și pe malurile râului.

Calitățile terapeutice ale apelor minerale cloruro-sodice, iodurate, bromurate, sulfuroase folosite în cură externă, precum și ale celor magneziene și calcice, pentru cură internă, au fost cunoscute și analizate în mod științific din anul 1866¹², dar ele erau folosite empiric încă din perioada stăpânirii romane în Dacia¹³.

Pe aceste locuri ale Govorei binecuvântate de Dumnezeu, cu o istorie multimilenară, trebuia să vină și un om care cu pasiune și perseverență, cu o nețărmurită dragoste față de pământul strămoșesc, să răscolească acest pământ pentru a scoate la iveală mărturiile inestimabile ale tezaurului istoric național din perioada veche și străveche. El poartă numele de botez Gheorghe, care în limba greacă înseamnă lucrător

⁶*Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I, sec. XIII-XV, București, 1966, documentul nr. 196, p. 316 (în continuare: D.R.H.B.)

⁷Gherasim Cristea, Episcopul Râmnicului, *Istoria Eparhiei Râmnicului*, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2009, p. 377

⁸Ioan N. Floca, *Importanța canonică – juridică a Pravilei de la Govora (1640-1641)*, în rev. „Mitropolia Ardealului”, 1964, nr. 6-8, p. 500

⁹*Îndreptarea Legii, 1652*, ediție critică, Editura Academiei Române, București, 1962, p.1014

¹⁰D.R.H.B., vol. I, documentul 210, p. 335

¹¹Aurelian Sacerdoțeanu, *Glodul și Hința, două sate dispărute ale Mănăstirii Govora*, în rev. „Analele Universității București”, Seria „Științe Sociale – Istorice”, anul XVII, 1968, p. 13

¹²Dan Ghinea, *Enciclopedia Geografică a României*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 111

¹³Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, Editura Albatros, București, 1971, p. 128

sau scormonitor al pământului, deoarece s-a născut la 23 aprilie 1910, în ziua de Sfântul Gheorghe. A fost primul din cei trei copii ai familiei Petre din comuna Orlești, județul Vâlcea, localitate binecuvântată de Dumnezeu cu multe podgorii, dar unde „vița de vie nu face numai struguri, ci și boabe de lumină”¹⁴. Și dacă este adevărat că acel „genius loci” influențează prin trăsăturile ancestrale destinul unui om, acest lucru s-a întâmplat și cu Gheorghe I. Petre. De la Orlești, unde săpăturile arheologice au atestat existența tracilor și dacilor subcarpatici din perioada de mijloc a epocii bronzului, cu peste 1500 de ani î. Hr.¹⁵, el avea să dobândească pasiunea de arheolog și istoric, dar și menirea de a sluji lui Dumnezeu. Familia sa de oameni muncitori a hotărât ca singurul băiat să ducă mai departe misiunea bisericească a bunicului său Petre, care a fost preot în comună¹⁶.

După terminarea studiilor, primește harul preoției la 13 iulie 1931, pentru parohia Sf. Nicolae - Govora-sat, pe care a păstorit-o timp de peste 60 de ani. Îndatoririle slujirii preoțești le-a împletit în mod armonios cu pasiunea de culegător de folclor și apoi cu cea de colecționar al urmelor creștine, adunând icoane vechi, adevărate capodopere ale neîntrecuților maeștri anonimi ai penelului, precum și cărți de cult tipărite la Râmnic sau în alte centre tipografice, care au circulat în această zonă. De aici, nu a fost decât un pas până la pasiunea pentru arheologie, care s-a născut o dată cu descoperirile întâmplătoare pe care le-a făcut în împrejurimile satului Govora și cu tot felul de obiecte aduse de săteni. Colecționând piesă cu piesă, cu răbdare și perseverență și deseori cu sacrificii materiale, reușește să organizeze o colecție, adăpostită la început în biserică și apoi în propria locuință. Când numărul exponatelor a devenit foarte mare, în anul 1973, s-a adresat autorităților din Băile Govora, care i-au pus la dispoziție o vilă dezafectată în acest sens. Acum se va înființa muzeul care va fi denumit „Colecția de arheologie, artă religioasă și carte veche” a preotului Gheorghe Petre-Govora și care va fi vizitat, la 9 iulie 1974, și de Patriarhul Justinian Marina. În anul 1977, muzeul se mută în fosta vilă Pănciulescu din Băile Govora, str. Tudor Vladimirescu nr. 109, unde se găsește și astăzi¹⁷.

Devenind o secție a Muzeului Județean Vâlcea, Muzeul din Băile Govora adăpostește la parterul clădirii colecția de arheologie ce conține peste 4000 de piese, iar la etaj expoziția de carte veche românească, icoane pictate pe lemn și sticlă, precum și obiecte de artă creștină din secolele XVII-XX. Cu sprijinul permanent al specialiștilor de la Institutul de Arheologie din București și cu ajutorul cunoștințelor dobândite la Facultatea de Istorie pe care a absolvit-o la vârsta de 40 de ani, preotul din Govora a reușit să facă performanță. Refugiat din fața istoriei contemporane în istoria străveche a locurilor, el a adunat cioburi și semne pe care a învățat să le citească. Mai vechi decât dovezile Troiei, au aglomerat Muzeul său din Băile Govora, iar povestea lor trebuie spusă. De fapt, ele vorbesc singure despre trecutul nostru multimilenar.

Materialele arheologice descoperite la Valea Răii (ceramică, unelte casnice, idol din ceramică), specifice Culturii Criș, ne vorbesc despre Neoliticul Timpuriu. Între piesele cele mai interesante descoperite de arheolog se numără și prima seceră din Țara Românească, prelucrată dintr-un corn de bovideu, pe curbura interioară fiind amplasate

¹⁴Prof. univ. dr. Dumitru Otovescu (coordonator), *Monografia sociologică a orașului Băile Govora*, Editura Beladi, Craiova, 2002, p. 188

¹⁵Gheorghe I. Petre-Govora, *Satul Orlești la aproape șase secole de existență documentară*, în „Orizont”, Anul IV, nr. 812, 13 iunie 1971, p. 2

¹⁶Prof. Corneliu Tamaș, *Preotul Gheorghe I. Petre-Govora la optzeci de ani*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, Serie nouă, Anul XLII (1990), nr. 1-3, p. 338

¹⁷Valentin Dolfi, *Preotul și arheologul Gheorghe Petre-Govora la o sută de ani de la naștere*, în rev. „Povestea vorbeii”, Anul IV (X), nr. 1 (38), aprilie 2010, p. 2

lame de silex. Secera datează din epoca neolitică și se află la Muzeul Național București¹⁸. Din aceeași perioadă datează obiecte de ceramică, ceramică pictată, unelte casnice, arme de vânătoare și râșnițe manuale, descoperite la Ocnele Mari.

Perioada de tranziție de la Epoca Neolitică la aceea a bronzului este ilustrată prin obiecte care aparțin Culturii Coțofeni, denumită astfel după numele comunei Coțofenii din Dos, jud. Dolj. Începând cu anul 1960, Gh. I. Petre descoperă prima așezare de tip Coțofeni din nord-estul Olteniei, pe dealul Săpunaru din Govora Sat, pentru ca în continuare să identifice o serie de așezări și puncte arheologice specifice acestei culturi: punctul Zdup (Ocnele Mari), Stogșor (Băile Govora), Grădiștea sau Modoia¹⁹. Obiectele din această perioadă sunt cele din ceramică, mai ales ornamentată, idoli zoomorfi și unelte din rocă dură.

Pentru începutul și epoca bronzului clasic, colecția adăpostește un bogat material arheologic caracteristic Culturilor Glina, Orlești și ceramica Culturii Verbicioara (denumită astfel după satul Verbicioara, com. Verbița, jud. Dolj). Prin Cultura Verbicioara, care „a cuprins demografic toată zona Vâlciei (Ocnele Mari, Căzănești, Govora, Bunești, Fișcălia, Orlești, Prundeni, Călina, Drăgășani, Capul Dealului, Sutești, Ștefănești, Lungești, Milostea, Grădiștea, Roșiile, precum și în stânga Oltului la Bercioiu-Ruda și Drăgănești-Vulturești), ne găsim în faza de maximă înflorire a civilizației tracice, când produsul metalurgiei poartă amprenta unei arte desăvârșite, iar meșteșugul olăritului atinge culmile măiestriei”²⁰.

În secolele XIII-XII î. de Hr., în zona județului Vâlcea se dezvoltă, pe fondul Cultului Verbicioara, cu influențe și întrepătrunderi sudice și transilvănene, faza culturală identificată și denumită de arheolog „Govora”, aceasta făcând tranziția spre prima perioadă a fierului. De asemenea, în Muzeul din Băile Govora se află obiecte descoperite în împrejurimi și care aparțin primei epoci a fierului, numită și Hallstatt (1200 î. Hr.), precum și celei de-a doua epoci, numită Laténe (geto-dacică). Un loc aparte este rezervat descoperirilor de la Ocnele Mari-Cosota, unde a fost identificată antica cetate Buridava, care, în secolele II-I î. Hr., a fost cel mai important centru economic, politic, militar, religios și comercial din zona subcarpatică. Specialiștii în arheologie, cum ar fi Dumitru Berciu, afirmă că numele lui Burebista s-ar putea să nu fie străin de acela al Davei de la Ocnița și al dacilor buridavensi²¹, el fiind stăpânul bogățiilor salifere de la Ocnele Mari.

Atât sarea, cât și minele de aur, precum și celelalte bogății ale Daciei au făcut ca aceasta să fie râvnită de romani. Potrivit izvoarelor timpului, cantitatea de aur și de argint găsită de Traian în Dacia ar fi fost de 165500 kg de aur și 331000 kg de argint²², pe lângă cupe și obiecte de valoare, care au depășit orice posibilități de a fi estimate. O consecință a uriașei prăzi de război capturate de Traian a fost emiterea de către împăratul roman cuceritor a unor monede comemorative de argint și aur, dintre care unele au fost descoperite de arheologul Petre Gheorghe în punctul „Poeni”. Pe locul garnizoanei romane de la Buridava romană din Stolniceni, el a descoperit țigle romane șampilate cu sigla legiunilor romane: Leg. V. M. (Legiunea a V-a Macedonica), C. Aper – comandant de unitate militară și P. S. (Pedites Singularis), garda personală a

¹⁸Pr. Gheorghe I. Petre-Govora, *Govora, de la primii oameni la contemporani*, Editura Petras, Râmnicu Vâlcea, 2000, p. 10

¹⁹*Idem*, *O preistorie a Nord-Estului Olteniei*, Editura Petras, Râmnicu Vâlcea, 1995, p. 16-21

²⁰*Idem*, *Tracii, viețuitori milenari ai ținuturilor vâlcene*, în „Orizont”, Anul XI, nr. 1931, 21 iulie 1978, p. 6

²¹D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, p. 123

²²Gheorghe I. Petre-Govora, *Aureii imperiali în Dacia Romană*, Editura Patrimoniul, Râmnicu Vâlcea, 2003, p. 9

împăratului sau a guvernatorului „Moesiei Inferior”, obiecte care se găsesc la Muzeul din Băile Govora.

La etaj se află expoziția de artă bisericească și carte veche românească, conținând peste 85 de exemplare, printre care se remarcă: Cazania lui Varlaam (1643), Pravila Mare, tipărită la Târgoviște în 1652, Apostolul lui Șerban (1682-1683), Liturghier tipărit de Antim Ivireanul (1713), un Octoih tipărit în Cipru (1716), Biblia lui Șaguna (1858) și altele.

Editura Lugduni Batavorum (azi Leiden, Olanda) este prezentă în expoziție printr-o tipăritură, în limba latină, „Respublica Moscoviae et Urbes”, din anul 1550, în care cronicari apuseni relatează evenimente de la începutul secolului al XVI-lea în sud-estul european. Prin importante exponate, dar mai ales prin extrem de valorosul depozit arheologic, acumulat prin cercetări și săpături sistematice ale donatorului efectuate în peste 35 de ani în nordul Olteniei, muzeul interesează atât publicul vizitator, cât și pe specialiștii în arheologie și arta veche românească, lingviștii și, desigur, pe paleontologi.

Descoperirile muzeografului Petre Gheorghe oglindesc puterea sa de muncă, atașamentul pentru valorificarea trecutului nostru istoric, consecvența, priceperea și efortul în slujba comunității locale, ele acoperind întreaga evoluție umană pe meleagurile noastre din preistorie și până astăzi. Luminate de credința în Dumnezeu, aceste descoperiri dovedesc formarea, continuitatea și statornicia poporului român în hotarele lui firești. Așa cum sublinia Prof. Dr. Gheorghe Deaconu, „travaliul părintelui Petre de la Govora a fost complet, coerent și consecvent, concurând, în singurătatea demersului, activitatea unui întreg centru de arheologie, de la descoperirea unei relicve și până la punerea ei în valoare: explorare, cercetare, interpretare, exegeză, conservare, restaurare, valorizare. Într-un cuvânt, o virtuală școală de cunoaștere, protejare și promovare a patrimoniului cultural național”²³.

La toate acestea se adaugă și alte merite ale părintelui Petre I. Gheorghe. Ca membru activ al Institutului de Tracologie al Academiei Române, participând la numeroase colocvii și simpozioane naționale cu studii și comunicări asupra frontierelor Imperiului Roman, a adus contribuții deosebite privind continuitatea daco-romană pe Limes Alutanus, în lumina noilor cercetări arheologice, și spiritualitatea poporului român, care nu este cu nimic mai prejos decât a altor popoare ale Europei. Are peste o sută de comunicări științifice, apărute în publicațiile de specialitate din țară și din străinătate, precum și un număr de cinci cărți cu caracter istoric. Savantul de renume internațională, prof. univ. dr. Dumitru Berciu, îl consideră un bun arheolog, un specialist care și-a adus din plin aportul la cunoașterea istoriei străvechi și vechi a județului Vâlcea.

Pentru toate acestea, și nu numai, Dumnezeu l-a răsplătit cu venerabila vârstă de o sută de ani, pe care puțini dintre muritori au privilegiul să o trăiască, cu realizări bogate, cu mintea lucidă, cu capacitatea de a întreține o conversație. Poate că aceasta a fost o răsplată și pentru bunătatea sa sufletească. În 1942, preotul Petre Gheorghe a fost trimis de Episcopia Râmnicului în Transnistria, în Episcopia Odesei, în regiunea Golta, pe Bug, să-i ajute pe români să nu moară fără Dumnezeu. Într-un interviu, realizat de Onică Adrian-Vasile din Timișoara în 4-5 iunie 2005, el își amintește: „Bisericile fuseseră transformate în magazine de colhoz, turlele și crucile fuseseră date jos, iar icoanele fuseseră ascunse de către credincioși. Noi am purces la repunerea în drepturi a dreptei credințe, adică am refăcut bisericile. Eu avem la Sirova biserica, ce fusese

²³Gheorghe Deaconu, *Gheorghe Petre-Govora. Căutător, trezorier și ocrotitor de mărturii*, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Vâlcea, 2001, p. 2

magazie de colhoz, dar cu turlle începute a fi dărâmate. Mi-au spus credincioșii că cel care s-a suit pe turlle, să dea crucile jos, a picat și a murit. Că au fost din ăștia mai răi, cum erau și pe la noi”.

Întâmplarea făcea ca în trenul care mergea de la București la Zaporoje să intre în legătură cu comandantul trenului, căpitanul Ciurăscu Gheorghe, care era un intermediar între evreii din București și cei care sufereau în ghetouri, aducându-le acestora în taină scrisori, bani, fotografiile cu cei dragi. Trecând peste barierele religioase și etnice, și dând dovadă de umanitarism, preotul Petre Gheorghe a intrat în această acțiune de ajutorare a evreilor, care a durat un an de zile. Fiind depistată această filieră, pe căpitanul Ciurăscu l-au condamnat să meargă în linia întâi pe front, iar pe preot l-au trimis acasă în 1943, arestat și deferit tribunalului de război pentru faptele sale omenești și duhovnicești. Întrebat la proces: „De ce ai făcut asta, părinte? Știi ce au făcut evreii și evreicele în Basarabia? Aruncau cu apă fiartă pe soldații noștri”. La care preotul a răspuns: „Știu, acestea sunt orori ale vremurilor, conflagrațiile. Eu am făcut ceea ce a făcut Mântuitorul Hristos. Le-am spus parabola samarineanului milostiv, căzut între tâlhari, pe care l-a ajutat un om străin de neam. Când le-am spus asta, au rămas cu gura căscată. Primul procuror, care era și colonel, pe nume Teodorescu, a rămas și el uimit. Le-am spus că dacă mă condamnă sunt împotriva acțiunii Mântuitorului Iisus Hristos”.

Toate au trecut și Dumnezeu a avut grijă de el. La vârsta de 94 de ani, adică la 25 iunie 2004, părintele Gheorghe Petre-Govora a fost răsplătit pentru ajutorul dat în perioada Holocaustului evreilor deportați în Transnistria. Într-un cadru organizat de Ambasada Israelului la Palatul Patriarhiei Române din București i s-a conferit titlul „Drept între popoare”, care se acordă persoanelor ce nu sunt de etnie evreiască și care au salvat vieți de evrei sau au ajutat pe evrei în perioade dificile, punându-și propria viață în pericol. Titlul constă într-o medalie și o diplomă onorifică emise de Institutul Yad Vashem din Ierusalim, pe medalie fiind inscripționate cuvintele din Talmud: „Cine salvează o singură viață, salvează o lume întreagă”. Acestea i-au fost înmânate preotului Gheorghe Petre de către ambasadorul Israelului la București, doamna Rodica Radian-Gordon, fiind primul preot ortodox care primește o asemenea distincție.

Așa a petrecut cei o sută de ani de viață preotul Gheorghe Petre-Govora: împărțindu-se între iubita arheologie și datoriile preoției, între logică, istorie, știință și duhovnicie, dăruită la tot cel ce o solicită fără ură de rasă sau ocultism. În trecerea sa prin vreme, în asistarea sa la evenimentele colosale petrecute pe această vale, fostă învolburată a Oltului, Dumnezeu l-a făcut martor atâtor evenimente, înfrigurându-i pe mulți dintre analiștii politici și istoricii de astăzi prin trăirile lui, prin realizările lui, prin memoriile lui, intrând într-un veac nou cu mesajul patriotic al cercetărilor sale.

Summary

This article pays tribute to the priest Gheorghe Petre, born in Govora, archaeologist, historian and avid collector, the founder of a museum in his birthplace. His life, which runs for over 100 years, was full of exciting events and spiritual fulfillment.